

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/76/122-127>

Elgün Azər oğlu Məmmədov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
magistrant
Elgun803@gmail.com

KOMMERSİYA BANKLARININ KREDİT ƏMƏLİYYATLARI ƏHALİNİN EHTİYAQLARININ KREDİTLƏŞMƏSİNİN ELEMENTİ KİMİ

Xülasə

Maliyyə-kredit piramidasını əsas hələqələrindən olan kommersiya bankları öz fəaliyyətləri ilə supermarketləri xatırladır. Belə ki, supermarketlər hər hansısa bir məhsulu istehsalçıdan alıb istehlakçıya satırsa, kommersiya bankları da fiziki və ya hüquqi şəxslərdən pul vəsaitlərini toplayaraq kreditin satışını həyata keçirir. Ayrı-ayrı müəssisələrə, əhalinin müxtəlif qruplarına, hətta dövlətin özünə kreditin verilməsi kifayət qədər aktual məsələlərdəndir. Belə olan halda isə Kommersiya banklarının fəaliyyətinə zərurət yaranır. Tədqiqat işinin əsas məqsədi kommersiya banklarının kredit əməliyyatlarının nəzəri-metodoloji məsələlərinin tədqiq olunmasıdır.

Açar sözlər: *kommersiya bankları, kredit əməliyyatları, kreditin funksiyaları*

Elgun Azer Mammadov

Credit operations of commercial banks-as an element of crediting the needs of the population

Abstract

Commercial banks, one of the main links in the financial and credit pyramid, are reminiscent of supermarkets in their activities. Thus, if supermarkets buy any product from the producer and sell it to the consumer, commercial banks also collect money from individuals or legal entities and sell it on credit. Lending to individual enterprises, various groups of the population, and even the state itself is a very important issue. In this case, there is a need for the activities of commercial banks. The main purpose of the research is to study the theoretical and methodological issues of credit operations of commercial banks.

Key words: *commercial banks, credit operations, credit functions*

Giriş

Kommersiya bankı mənfəət əldə etmək məqsədi pul dəyəri ilə məşğul olan bank kimi tanınır. Kommersiya bankı kapital dileri və ya daha doğrusu pul dileridir. Bu bank əmanətçilərə minimum faiz verir və borcalandan maksimum faiz tələb edir. Bu proseslərlə kommersiya bankları qazanc əldə edir və bizneslərini davam etdirirlər.

Kommersiya bankları qazanc əldə etmək məqsədi daşıyan biznes müəssisəsidir, lakin kredit təşkilatları iqtisadiyyata bəzi unikal xidmətlər də təqdim edirlər. Banklar vasitəsilə iqtisadiyyat tənzimlənir və iqtisadi inkişaf təmin edilir. Beləliklə, kommersiya bankı dövlət və əhali üçün bir sıra fəaliyyətlər həyata keçirir. Kommersiya bankları maliyyə resursları ilə zəngin olan şəxslərdən aşağı faizlə əmanətləri cəlb edərək investisiya üçün kapital təmin edir və beləliklə, boş əmanətləri səfərbər etməklə iqtisadiyyatda kapital yaradır.

Banklar, xüsusən də kommersiya bankları dövlət pullarının təhlükəsiz saxlanması və ya depoziti üçün təşkilatlardır. Banklar həm də dövlət pulu üçün risksiz investisiyalardır. Banklar sabit cari əmanət sertifikatı kimi müxtəlif növ əmanətlər təqdim edir. Bu əmanətlər müştərinin pulunun təhlükəsizliyini təmin edir və həmçinin depozitə qoyulan puldan müəyyən qədər gəlir əldə etməyi təmin edir.

Analiz

Kommersiya banklarının müxtəlif funksiyaları vardır. Bu funksiyalar içərisində ən əsası kredit funksiyasıdır. Kommersiya banklarının digər maliyyə əməliyyatları da gəlir xarakterli olsa da, ən böyük gəlir məhz ssuda formasında təqdim olunan kreditlər hesabına əldə olunur. Bütün bunlarla yanaşı kommersiya banklarının çoxtərəfli funksiyaları da vardır (Bağırov M.M., 2014, s. 84):

➤ Maliyyə vasitəçisi- geri qaytarılma, haqqı ödənilmə və müddətlilik prinsipi əsasında hüquqi və yaxud da fiziki şəxslərdən maliyyə resurslarının cəlb olunması;

➤ Kreditləşmə-Kommersiya bankları pul vəsaitinə ehtiyacı olan əhəlinin ayrı-ayrı təbəqələrini, dövlət və özəl müəssisələri kreditlə təmin edir ki, bu da son nəticədə müxtəlif təsərrüfatların aparıcı qüvvələrinin sürətli inkişafına zəmin yaradır;

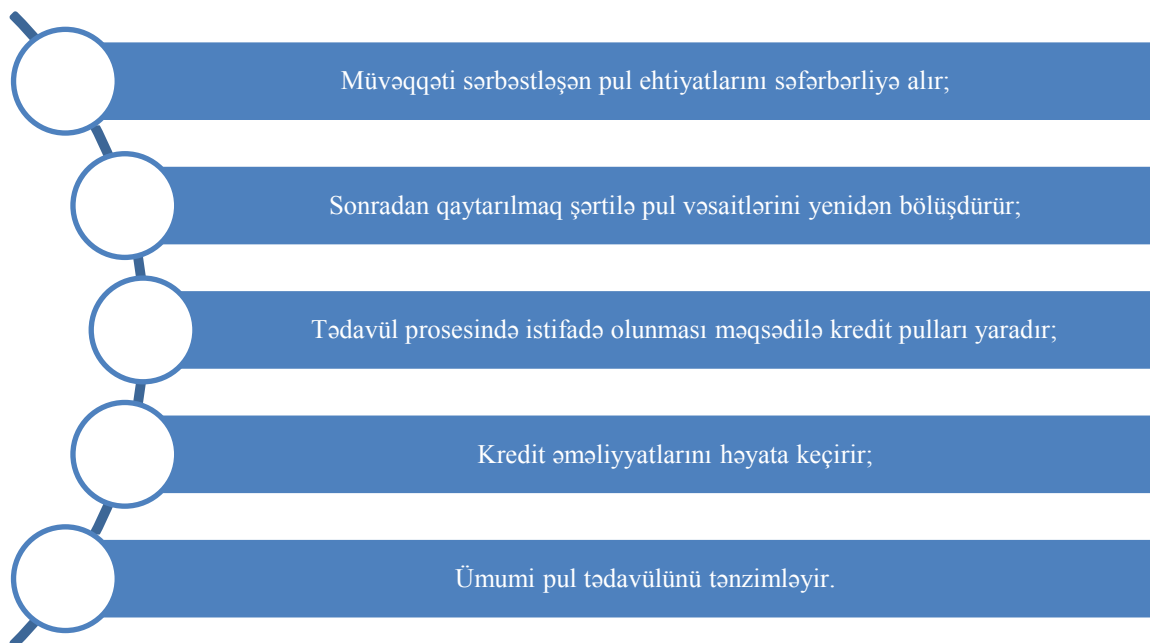
➤ Kommersiya bankları qiymətli kağızlar vasitəsilə apardıqları əməliyyatlarla fond bazarının da inkişafına öz töhvəsini verir;

➤ Kommersiya bankları öz müştərilərinin maliyyə konsultantı-məsləhətçisi qismində də çıxış edirlər.

Kommersiya bankları iqtisadiyyatın fond ehtiyaclarını təmin edən qurumlardır. Bank işində kredit pul mübadiləsidir; ödəniş vədinin pulla əvəz olunmasıdır. Borc verən pul verir, borc alan isə pulu götürüb ödəməyə söz verir. Kredit fiziki şəxslərə müəyyən şərtlərlə borc pul vermək və ya onların bəzi öhdəliklərinə təminat vermək deməkdir.

Kreditin mahiyyətinin izah olunması onun əsas vəzifələrini, funksiya və prinsiplərini araşdırmadan mümkün deyildir. İqtisadi kateqoriya kimi kredit pul vəsaitlərinin hərəkətini təmin etdiyindən, mühim iqtisadi məqsəd və vəzifələri də özündə əks etdirir. Kreditin mahiyyəti onun həyata keçirdiyi vəzifələrlə dərinlən təhlil oluna bilər. Kreditin əsas vəzifələri aşağıdakı sxem vasitəsilə verilmişdir.

Sxem 1. Kreditin əsas vəzifələri

Mənbə: Шаламов Г.А. "Маленькие" проблемы провинциального банка в зеркале большой экономики // Общество и экономика. -2014. -N 9-10. -С.100-105.
Kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Sxem 1-dən də göründüyü kimi kreditin əsas vəzifəsi tədavül prosesində istifadəni təmin etmək məqsədilə banknotlar, xəzinə biletləri kimi kredit pulları yaradır, kredit əməliyyatlarının həyata keçirilməsini təmin edir, ümumi pul tədavülünün əsas nizamlayıcısı kimi çıxış edir, pul vəsaitlərinin yenidən bölüşdürülməsini təmin edir və müvəqqəti sərbəstləşən pul ehtiyatlarının səfərbərliyə alınmasını təmin edir.

Banklar tərəfindən əmanətlərin toplanması və digər mənbələrdən əldə edilən vəsaitlərin kredit kimi istifadəyə verilməsi ilə yanaşı, xarici ticarət əməliyyatlarına vasitəçilik etmək üçün xarici valyuta ilə həyata keçirilən əməliyyatlar arasında ən mühümüdür. Kommersiya banklarında xarici valyutada olan depozit hesablarından başqa valyuta əməliyyatlarını həyata keçirəcək filiallar valyuta əməliyyatlarını həyata keçirmək səlahiyyətinə malik filiallar olmalı və bunun üçün mütəxəssis işçilər işə götürülməlidir. Banklar xarici valyuta ilə müvəkkil filialları vasitəsilə idxal, ixrac və tranzit ticarəti kimi xarici ticarət əməliyyatlarına vasitəçilik edirlər. Bu xarici ticarət əməliyyatlarının bəzi növləri kredit əməliyyatlarıdır. Xüsusilə akkreditiv əməliyyatları və aksept krediti ilə əməliyyatlar vasitəsilə banklar xarici ticarət əməliyyatlarında daha çox nağdsız kreditlər verirlər. Yəni banklar şirkətlərin xarici ticarət əməliyyatlarında vasitəçi kimi çıxış etməklə yanaşı, zəmin olmaqla nağdsız kreditlər də verə bilirlər. Onların bütün idxal və ixrac əməliyyatları üçün nağd pul kreditlərindən istifadə etməsi də mümkündür. Bundan əlavə, banklar yük və sığorta köçürmələri və digər beynəlxalq əməliyyatlarda vasitəçilik edirlər. Bu əməliyyatlara görünməz əşya əməliyyatları deyilir. Bundan əlavə, xarici valyutada xaricə zəmanət məktublarının verilməsi, xarici kreditlərin və kapitalın hərəkətində vasitəçilik, xaricə göndərilən pul köçürmələri və xaricdən pul köçürmələrinin ödənilməsi bankların valyuta mübadiləsi sahəsində göstərdiyi digər xidmətlər sırasındadır.

Əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinin, eləcə də sahibkarların kreditlə təmin olunması onların ehtiyaclarını qarşılamaqla bərabər eyni zamanda da iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə şərait yaradır (Чечеткина Т 2018, с. 107). Belə ki, əhalinin zəruri istehlak məhsulları ilə təmin olunması məqsədilə aldığı kreditlər digər sahibkarları da stimullaşdırır. Məsələn, əhalinin hər hansısa bir təbəqəsinin mebel avadanlıqlarına zəruri tələbatı var, lakin həmin məhsulu almaq üçün tələb olunan pul vəsaitlərinə sahib deyil. Belə olan halda həmin şəxs ona lazım olan əmtəəni almaq üçün banka müraciət edərək kredit götürür. Bank isə öz növbəsində həmin krediti ya pul formasında, ya da əmtəə formasında təqdim edir. Hər iki halda əhali kreditləşir və ona lazım olan əmtəəni realizə edir. Nəticədə mebel istehsalçısının istehsal etdiyi məhsul asanlıqla realizə olunur və sahibkar mənfəət əldə edir. Sahibkar əldə etdiyi mənfəətlə öz fəaliyyətini inkişaf etdirir və onu şaxələndirir bilər. Belə olan hallarda isə istehsalın yeni formalarının yaranması üçün də real şərait formalaşmış olur. Deməli onda əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinin kreditləşməsi son nəticədə iqtisadi inkişafa öz müsbət təsirini vermiş olur.

Bankların təqdim etdiyi əsas xidmətlərdən biri də kreditlərdir. Kredit təminat və etimad kimi çox ciddi faktorlara söykənən əməliyyatdır. Məhz kredit əməliyyatı vasitəsilə pul vəsaitlərinin bazara çıxması, eləcə də hər hansısa bir əmtəənin ən faydalı şəkildə realizə olunmasına şərait yaradır. Pul likvid xarakterə malik olduğundan borcverən indi almağı olduğu əmtəəni gələcəkdə realizə edə bilər, borcalan isə gələcəkdə almasını planlaşdırdığı əmtəəni kredit vasitəsilə dərhal satın ala bilər. Bu qeyd olunanlar onu deməyə imkan verir ki, kredit bir növ insanların tələbatlarının ödənməsində əsas vasitə kimi çıxış edir (Cavadov A.M., 2014, s.34).

Kredit sərhədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi hər şeydən əvvəl onu geri almaq prosesinin sadələşdirilməsi baxımından da mühim əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, tələb olunan həcmdən az miqdarda kreditin ayrılması borcalanın sürətli inkişafına əngəl yarada bilər və son nəticədə kreditin ödənilməsində müəyyən problemlər yarana bilər. Eyni zamanda da tələb olunan həcmdən artıq vəsaitin kredit şəklində verilməsi borcalanın faizlə əlavə yüklənməsinə səbəb ola bilər ki, bu da son nəticədə alınmış kreditlərin geri ödənişlərində müəyyən qədər problemlər yarada bilər. Odur ki, kredit sərhədlərinin düzgün müəyyən olunması verilmiş kreditlərin borcalan tərəfindən vaxtında ödənməsini də təmin etmiş olur (Cavadov A.M. s. 211).

Yüksək kapital ehtiyatlarına malik ölkələrdə istehsal prosesinin kapitallaşdırılması və sürətləndirilməsi beynəlxalq kreditin əsas müsbət rolu kimi çıxış edir. Bu yolla istehsalın fasiləsizliyi təmin edilmiş olur. Eyni zamanda beynəlxalq kredit istehsal prosesinin halqaları arasında sıx əlaqə yaradır. Beynəlxalq kredit istehsalın beynəlmilləşməsi, mübadilə prosesinin genişlənməsi, əməyin beynəlxalq bölgüsünün həyata keçirilməsi və bununla da vahid dünya bazarının formalaşmasında mühüm rola malikdir. Digər tərəfdən, beynəlxalq kredit vəsaitləri hökumətin üzərinə düşən funksiyaların icrası zamanı meydana çıxan maliyyə boşluqlarını aradan qaldırır. Bura dövlət büdcəsinin

ehtiyaclarının ödənməsi məqsədi ilə cəlb edilən xarici kreditlər aiddir. Bu kreditlərə aşağı inkişaf səviyyəsinə malik ölkələrdə daha çox ehtiyac yaranır.

Beynəlxalq kreditin müsbət cəhətləri ilə yanaşı mənfi təsirləri də mövcuddur. Bu baxımdan onun iqtisadiyyatda dərin disporsiyalara gətirib çıxarmasını göstərmək olar. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatının daha güclü, yəni, yüksək imkanlara, gəlirə malik sahələri beynəlxalq kredit vasitəsilə gücləndiyi halda, digər sahələr inkişafdan geri qalmış olur. Məs., bu gün daha çox ölkəmizin neft sektoru kreditləşdirilir. Buna əsas səbəb isə daha çox gəlir, risklərin az, dünya bazarında neft məhsullarına daha çox tələbin olmasıdır. Həmçinin iqtisadiyyatın zəif sahələrinin beynəlxalq kredit bazarına çıxışı mümkünsüzdür. Bu halların qarşısını almaq üçün beynəlxalq kredit sərhədlərinin gözlənilməsi çox vacibdir. Beynəlxalq kredit sərhədləri ölkənin xarici borc vəsaitinə olan borcun həcmindən, kreditin müddətindən, faiz dərəcələrindən və s. asılıdır. Bu obyektiv sərhədin pozulması ölkədə dərin xarici borc böhranına yol açmış olur (Чечеткина Т., 2012, с. 91).

Kreditin ən geniş yayılmış forması kimi bank kreditləri çıxış edir. Bank kreditlərində kredit müqaviləsinin tərəfləri kimi bank və borc alan çıxış edir. Bankın kredit verməsində əsas məqsədi müəyyən faiz qazanmaq və özünün mənfəətini təmin etməkdir. Borcalan isə cari dövrdə öz tələbatını təmin etmək üçün müəyyən faiz itirməyə razı olur.

Banklar kreditlə bağlı olan məhsullarının bir qismini kredit kartlar vasitəsilə əhaliyə təqdim edirlər. Deməli onda bankın verdiyi kredit bank xidmətinə aid edilirsə, kredit kartlar isə bank məhsulu hesab olunur.

Kredit kartlarının inkişafı araşdırıldığında dünyada ilk kredit kartının 1894-cü ildə ABŞ-da Hot Credit Teller şirkəti tərəfindən istifadəyə verildiyi görülür. 1930-1940-cı illər arasında ABŞ-da bir çox müəssisə, xüsusilə Sears, Macy's və Goldwaters kimi böyük mağazalar müştərilərinə kredit kartı funksiyaları olan kartlar buraxmağa başladılar (Borrowsky, 1994; 54). İkinci Dünya Müharibəsindən sonra 1950-ci illərdə Diners Club, American Express və Carte Blanche adlı müəssisələr imza ilə debet və ön tərəfində qabartma hərfləri olan slip çəkmə üsuluna əsaslanan ilk müasir kredit kartlarını bazara təqdim etdilər. Daha sonra, 1960-cı ildən etibarən Bank of America tərəfindən buraxılan və VISA adlı kredit kartı ABŞ bazarında üstünlük təşkil etməyə başladı. Bu tarixdən etibarən kredit kartlarının bu ölkənin hüdudlarından kənarında istifadəsi 1966-cı ildə İngiltərədə Barclay's Bank tərəfindən Avropada ilk kredit kartının buraxılmasına səbəb oldu (Швецов Ю.Г., 2014, с. 60). Eurocard və Mastercard şirkətləri 1991-ci ildə fərqli bir məhsul olaraq ilk borc kartı olan Maestro-nu təqdim etdilər. Bu tarixdən etibarən müxtəlif bankların bankomatlarının birgə istifadəsini təmin etmək məqsədilə Electron və Plus kimi borc kartlarından; məhsulları kredit kartları və debet kartları ilə birləşdirmək üçün hazırlanmışdır.

Türkiyədə kredit kartlarının ilk nümayəndələri 1963-1964-cü illərdə "Le Diners Club" və "Carte Blanche" olub. O dövrdə Beyrutdakı Yaxın Şərq nümayəndəliyinə bağlı İstanbul Turizm adlı firmanın başladığı bu iş ilk dəfə 1968-ci ildə Servis Turistik (Setur) Diners Club Kredit Kartları və Turizm adı ilə ciddi və geniş şəkildə həyata keçirilmişdir. Bu gün Diners Club kredit kartları Koçbank A.Ş.-yə köçürülür.

İlk illərdə kredit kartları haqqında heç bir məlumatın olmamasından yaranan problemlər və narahatlıqlar var idi. Ayrı-ayrı şəxslər kredit kartı ilə ödəniş etməyin onlarda pulun olmadığı təəssüratı yaradacağından qorxurdular. Bundan əlavə, kredit kartı tətbiqinin vacib hissələrindən biri olan məlumatların işlənməsinin o dövrlərdə kifayət qədər səviyyədə olmaması kredit kartlarının inkişafını ilk vaxtlarda çətinləşdirirdi. Ancaq 1980-ci illərin son dövründə kompüterləşmə və istehlak cəmiyyətinin xüsusiyyətlərinin artması ilə Türkiyədə kredit kartı tətbiqi sürət qazandı.

Kart sahibi tacirdən əmtəə alır, tacir müəyyən gün pulu bankdan alır və bank bu məbləği müştərinin adına açılmış cari hesaba son ödəniş tarixinin dəyəri ilə, hansını müəyyən edir və hansını müştəriyə, yəni kart sahibinə bildirəcək. Bu son ödəniş günü kart sahibinin bu xərci faizsiz ödəyə biləcəyi son günə aiddir. Kart sahibi xərclərin bütün məbləğini və ya ödəniləcək minimum məbləği ödəməklə müəyyən faiz müqabilində öz xərclərini kreditləşdirə bilər.

Debet kartları bankomatlarda və alış-verişdə istifadə olunan kartlardır. Ümumiyyətlə, bütün banklar öz əmanətçilərinə ATM kartları adı altında və kredit kartı adı ilə plastik kartları təklif edirlər. Ən çox yayılmış kredit kartları Visa, Mastercard və American Express-dir.

Viza klassik kartlar. Bunlar bankların həyata keçirdiyi siyasətlərə əsasən ölkə daxilində və xaricdə istifadə edilən, müxtəlif bankomatlardan və ya bank filiallarından alış-veriş və nağd pul çıxarmaq üçün istifadə olunan kartlardır. Banklar həmçinin müxtəlif riskləri (məsələn, başqaları tərəfindən istifadə olunmaq kimi) azaldaraq, öz kartlarını şəkili və imzalı və müxtəlif adlarla təqdim edə bilirlər.

Visa Gold kartlar. Bunlar bankların öz prestijli müştərilərinə verdiyi, bankların siyasət və sistemlərinə uyğun olaraq ölkədaxili və xaricdə istifadə oluna bilən, müqavilə bağlamış banklar, maliyyə qurumları və şirkətlərlə alış-veriş və nağd pul çıxarmada istifadə olunan yüksək limitli kartlardır.

Visa firması (Brend) loqosu olan kartlar, müqavilə bağladığı şirkətlərin loqolarının yer aldığı və kart sahiblərinə müxtəlif üstünlüklər təmin edən və bütün viza kartı əməliyyatlarının edilə bildiyi kartlardır (Швецов Ю.Г., 2014, c.88).

Visa, dünya üzrə 21 000 üzv maliyyə institutu tərəfindən istehlakçılara çatdırılan təxminən iki milyard visa markalı kartların qarşılıqlı əlaqəsini təmin etmək üçün texnologiya və infrastruktur xidmətlərini inkişaf etdirən və yeni ödəniş məhsulları hazırlayan bir təşkilatdır. Visa kartlar özəl sektorun rəqabət qabiliyyətini və yeniliklərini miqyas iqtisadiyyatları ilə birləşdirir, ortaq texnologiya və infrastrukturla həyata keçirilən tətbiqlərin işləməsinə təmin edir, sistemə nəzarət vəzifəsini öz üzərinə götürür və səmərəli şəbəkə strukturu ilə daxili və beynəlxalq ticarətə imkan verir (<http://www.bkm.com.tr>).

Keyfiyyətə və innovasiyaya böyük əhəmiyyət verən Master Card, istehlakçılara həm virtual, həm də real mühitlərdə daha yaxşı və asan ödəniş həlləri təklif edir. Ən son texnologiyalardan və istehlakçı ehtiyaclarından xəbərdar olan Master Card, kart ödəniş sistemlərində təhlükəsizliyi hər zaman üstün tutmuş və eyni zamanda bir çox yeniliklərin qabaqcıllarından olmuşdur. Master card həmçinin marka şüurunu artıracaq və üzvlərin bizneslərini inkişaf etdirmələrinə imkan verəcək marketing proqramları hazırlayır və Master Card proqramları çərçivəsində üzvlərinin marketing səylərini dəstəkləyir.

Nəticə

İstehlak kreditləri günümüzdə ən aktual olan kreditin təzahür formalarından biridir. Bəzi hallarda istehlak kreditləri ilə bank kreditləri anlayışları eyniləşdirilir və yaxud da qarışdırılır. Lakin bu iki anlayış arasında kəskin fərqlər mövcuddur. Belə ki, istehlak kreditləri əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinin, fiziki və hüquqi şəxslərin zəruri ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə verilən kredit növüdür. Bu forma istər pul formasında, istərsə də hər hansısa bir əmtənin satın alınmasında iştirak edə bilər. Bu səbəbdən də istehlak kreditlərinin subyekt kimi yalnız banklar deyil, eyni zamanda da bank olmayan kredit təşkilatları və alış-veriş əməliyyatlarını həyata keçirən hüquqi şəxslər də çıxış edə bilər.

Kreditlərin əsaslandırılmış sərhədlərinin müəyyən olunması və bu sərhədlərə riayət olunması həm bütövlükdə iqtisadiyyat üçün, həmçinin də kredit əlaqələrinin iştirakçıları üçün mühim əhəmiyyət kəsb edir. Kreditlərin sərhədlərinin müəyyən olunması dedikdə, lazım olan həcmdə kreditlərin ayrılması prosesi başa düşülür. Başqa sözlə desək, tələb olunan həcmdə kreditlərin verilməsi iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərə bilər. Bir çox hallarda isə kredit sərhədlərinin düz müəyyən olunmaması son nəticədə artıq həcmdə kreditin verilməsi ilə nəticələnir ki, bu da əlavə xərclərin yaranmasına səbəb olur. Əlavə yaranmış xərclər isə istehsal proseslərinin səmərəliliyinin qarşısını alır. Məhz bu səbəbdən də kredit sərhədlərinin düzgün müəyyən olunması son nəticədə iqtisadi inkişafa özünün müsbət təsirini bəxş etmiş olur.

Ədəbiyyat

1. Chechetkina T. Small commercial banks: problems, prospects / T.Chechetkina, V.Petushkov // Economist. -2012. -N 8. -S.89-93.
2. Shalamov G.A. "Small" problems of a provincial bank in the mirror of the big economy // Society and Economics. -2014. -N 9-10. -P.100-105.
3. Shvetsov Yu.G. Bank capital: its sufficiency and functions / Yu.G.Shvetsov, V.G.Koreshkov // Money and credit. - 2014. - N 6. - S.34-36.
4. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V. "Bank işi" Dərslik. 2017, 512 s.

5. Bağırov M.M. “Banklar və bank əməliyyatları” Dərslik. 2014, 470 s.
6. Bəşirov R.A. “Bank işi” Dərslik. 2017, 340 s.
7. Cavadov A.M., Kommersiya bankları məhsul və xidmətlərinə qiymət-qoyma. Bakı 2012, 542 s.
8. D.A.Bağırov, M.Həsənli. “Maliyyə”. Bakı-2015
9. Əliyev M.F. Bankların inkişaf istiqamətləri. Monoqrafiya. Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2014, 120 səh.
10. Cooper N.Richard. “Necessary Reform? The IMF and International Financial Architecture”. 2009 <https://www.questia.com/library/journal/1G1-195774204/necessary-reform-the-imf-and-international-financial>
11. Dave Ramsey. Total Money Makeover. 2019, 564 p.
12. Dave Rober, Warren Graham. Credit Repair Secret: Learn the Strategies. 2019, 496

Rəyçi: iqtisad e.d. E.Sadıqov

Göndərilib: 16.02.2022

Qəbul edilib: 17.03.2022